*Олександр Даниленко**

Українська радянська дипломатія 1920-х рр.: персоналії, статус, функції

Стаття присвячена вивченню персонального складу, статусу та функцій українського радянського дипломатичного корпусу 1920-х років.

Ключові слова: дипломатія, УСРР, НКЗС, РНК.

Історія радянської дипломатії широко представлена в історичній літературі, а також в тематичних збірниках документів, формальний бібліографічний перелік яких зайняв би не один десяток сторінок аналітичного тексту. Міжнародні відносини були і залишаються актуальною науковою та прикладною проблемою,

* *Даниленко О.В.* — доцент кафедри української історії та етнополітики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

про що свідчить інформативно-джерельна повнота історіографічного дискурсу, тобто наявність монографій, брошур, збірників, дисертацій, документальних тематичних видань. Вони виходили протягом 1920-х рр.[1], меншою мірою у 1930-х рр., коли дипломатія «непівського ренесансу» поступилася формам і методам дипломатії періоду сталінської всеохоплюючої соціалістичної модернізації[2], а також у 1950–1980-х рр., вирізняючись науковими історіографічними школами та проблемно-тематичними напрямками[3]. Для перелічених праць та загалом для радянської історіографії міжнародних відносин притаманні дві характерні функціо-

---

[1] Англия и СССР. Сборник статей, материалов и документов. – М; Л.: «Московский рабочий», 1927. – 164 с.; Англо-советские отношения со дня подписания торгового соглашения до разрыва (1921–1927 гг.): Ноты и документы с вводной статьей и предметным указ. – М.: Изд. Литиздата НКИД, 1927. – 172 с.; Англо-советский договор и СССР / Под ред. Политпросвета ЦК РЛКСМ. – М.: «Молодая гвардия», 1925. – 227 с.; Германия в цифрах и справках / Сост. Е. Герман. – Х.: «Путь просвещения», 1924. – 48 с.; *Гольдфарб А.* Франция и СССР / Предисл. П. Паскале. – М.: «Молодая гвардия», 1925. – 159 с.; *Мануильский Д.З.* Германская революция и СССР. – Х.: «Путь просвещения», 1923. – 71 с.; *Розен Е.* Современная Франция. – М.; Л.: «Красный пролетарий», 1926. – 127 с.; *Руславец Н.* Что может дать трудящимся франко-советская конференция. – М; Л.: Госиздат, 1926. – 33 с.; Советская Россия и Польша. – М.: Изд. НКИД РСФСР,1921. – 121 с.

[2] *Шнеерсон А.И.* Финансовый капитал во Франции. Эволюция его после империалистической войны. – М.: Соцэкгиз, 1937. – 320 с.

[3] *Белогловский Е.С.* Очерки истории советско-французских культурных связей.1924–1939 гг. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1988. – 309 с.; *Бруз В.С.* Англо-советские отношения в 1924–1927 гг.: автореф. дис. к.и.н. – К., 1956. – 18 с.; *Кобляков И.К.* От Бреста до Раппало. Очерки истории советско-германских отношений с 1918 по 1922. – М.: Госполитиздат, 1954. – 252 с.; *Красильников А.Н.* Политика Англии в отношении СССР. 1929–1932 гг. – М.: Госполитиздат, 1959. – 307 с.; *Муравьев Ю.П.* Политика по отношению к СССР в 1929–1932 гг.: автореф. дис. к.и.н. – М., 1965. – 16 с.; *Никонова С.В.* Антисоветская внешняя политика английских консерваторов. 1924–1927. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 244 с.; *Попов В.И.* Англо-советские отношения (1927–1929). – М.: Изд-во ИМО, 1958. – 194 с.; *Прокофьева И.В.* Участие Украинской ССР в советско-польских культурных связях (1918–1939 гг.): автореф. дис. к.и.н. – К., 1980. – 22 с.; *Сухоруков С.Р.* Западно-германская буржуазная историография советско-германских отношений. 1917–1932 гг. – М.: «Наука», 1976. – 231 с.

нальні ознаки: фактологічно-змістове наповнення за проблемно-тематичним принципом та концептуальна однорідність. Запозичивши з офіційних документів 1920-х рр. визначення «радянсько-німецькі» чи «англо-радянські» відносини, політики та історики запрограмували своєрідну методологію «двосторонності». Її нейтрально-дипломатичне тлумачення свідчило про пасивний об'єкт дослідження, а з іншого боку — про політично-ідеологічну неузгодженість радянської історіографії, оскільки вона одночасно висвітлювала антагонізм міждержавних стосунків та лібералізм культурних зв'язків, об'єднуючи їх єдиними хронологічними рамками, протиставляючи державні та громадські стосунки тієї чи іншої країни. Абстрактне і безпредметне формулювання «радянсько-польські відносини» або «франко-радянські відносини» унеможливлювало виразне сприйняття фаворита міжнародних відносин, тобто їхню векторність та суб'єктність залежно від початкового слова: «франко» чи «радянсько». Історіографічна традиція, майже без змін, збереглася в сучасному історіографічному дискурсі. Переважна більшість сучасних дослідників використовує цей дивний для науки теоретичний тандем «радянсько-американські», «радянсько-німецькі», «радянсько-польські» та ін. відносини[4]. Спостерігається заміна терміну «радянсько» на етнополітичну складову «українсько» з відносною структуризацією предмету дослідження[5].

Сучасна українська історіографія використовує формулювання «українська дипломатія», «дипломатія України» принагідно до XX століття[6], тобто вони набули статусу науково-історичної термінології. Логічним та історично обґрунтованим, на моє пе-

---

[4] *Бабенко О.В.* Польско-советские отношения в 1924–1928 гг.: от противостояния к сотрудничеству / МГУ. – М.: Б.м., 2007. – 224 с.; *Гетьманчук М.П.* Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920–1939 роках. – Л.: «Світ», 1998. – 428 с.

[5] *Загоруйко В.В.* Етнокультурні аспекти українсько-польських відносин у міжвоєнний період (1921–1939 рр.): автореф. дис. к.і.н. – Донецьк, 2009. – 19 с.; *Кривець Н.В*. Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка. 1918–1933 рр. – К.: ІІУ НАНУ, 2008. – 322 с.

[6] *Матвієнко В.* Історія української дипломатії XX століття у постатях / Матвієнко В., Головченко В. – К.: Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2001. – 266 с.; *Матвієнко В.М.* Українська дипломатія 1917–1921

реконання, є термін — «українська радянська дипломатія». Він не викликає сумніву стосовно 1919–1923 рр., в хронологічних рамках якого діяв Народний Комісаріат Закордонних Справ УСРР, тобто фактичний і юридичний суб'єкт міжнародних відносин. Його ліквідація після конституційного оформлення унітарної радянської держави влітку–восени 1923 р. суттєво вплинула на міжнародний статус радянської України, організаційно і функціонально трансформувала її урядові структури через узаконення політично-адміністративного інституту уповноважених від союзних наркоматів та відомств. Однак законодавчі (ВУЦВК), виконавчі та господарські органи (ВРНГ, галузеві трести, НКОсвіти УСРР), громадсько-кооперативні установи («Книгоспілка», Держвидав, «Коопукр» в Лондоні, Укркооп в Берліні, «Вукопспілка») були повноправними суб'єктами міжнародних стосунків. Формально УСРР зберегла за собою декларативно-конституційні ознаки радянської держави, а не просто молодшої сестри «старшого брата», відтак фактично і політично претендувала на певну роль і місце в царині зовнішньої політики.

Термін «українські радянські дипломати» віддзеркалює інституційно-функціональну складову республіканської партійно-радянської номенклатури 1920-х рр. Якщо для першого п'ятиріччя (1919–1923 рр.) вони брали безпосередню участь у міжнародних перемовинах, угодах, конференціях, особливо нарком закордонних справ Х. Г. Раковський, котрий був одночасно і головою РНК УСРР, що лише підвищувало представницький статус країни, то протягом другої половини (1924–1929 рр.) її повноваження виявилися обмеженими. Однак радянська Україна залишалася на міжнародній арені, маючи дипломатів-функціонерів в особі уповноважених при Торгпредствах СРСР, закордонне представництво Наркомосу, кооперативні центри, спільні міжнародні товариства комерційного характеру. Залишалися також інші функціональні ознаки українських радянських дипломатів, які були переміщені до союзних дипломатичних місій: ментальна, службова, номенк-

---

років: на теренах постімперської Росії. – К.: Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2002. – 397 с.; Нариси з історії дипломатії України / О. І. Галенко, Є. Є. Камінський, М. В. Кірсенко та ін. / За ред. В. М. Смолія. – К.: Видав. дім «Альтернативи», 2001. – 736 с.

латурно-партійна. Їх необхідно враховувати, оскільки радянізація чи ідеологізація діяльності, скажімо, інтернаціоналіста, болгарина за походженням Х. Раковського була справою цілком органічною, незалежно від посади та місця його роботи, однак цей авторитетний у 1920-х рр. український дипломат, будучи звільненим з дипломатичної служби, повернувся в Харків. Це стосувалося інших українських радянських дипломатів — Н. М. Калюжного, О. А. Полоцького, О. Я. Шумського, Е. І. Квірінга, В. Х. Ауссема, Є. П. Терлецького, П. І. Дятлова, М. Б. Левицького та інших. Статус українського радянського дипломата визначався не його базовою освітньо-професійною підготовкою чи попереднім досвідом роботи, а службово-номенклатурним призначенням, повноваженнями, функціями, передбаченими відповідними юридично-правовими положеннями, ухваленими НКЗС УСРР, ВУЦВКом, Раднаркомом УСРР, а згодом союзними органами.

Першим та основним дипломатом радянської України був Х. Г. Раковський, діяльність якого розпочалася до призначення очільником українського уряду та його зовнішньополітичного відомства, а не 27 липня 1923 р., коли він був торговим представником СРСР в Англії. Історична постать Х. Раковського привертала увагу зарубіжних та вітчизняних учених[7], які дещо ідеалізували його роль і місце в дипломатичних стосунках радянської країни з низкою європейських держав. Він був повноважним членом державної делегації на переговорах в Генуї взимку 1922 р., до якої входили радянські дипломати — Г. В. Чичерін, М. М. Литвинов, Л. Б. Красін, В. В. Воровський, в Лозанні, Лондоні, дипломатична майстерність якого сприяла визнанню СРСР провідними країнами Західної Європи. Йому доводилося спілкуватися з відомими державними діячами та політиками — лордом Керзоном, Р. Макдональдом, Б. Мусоліні, Е. Ерріо, Р. Пуанкаре, О. Чемберленом[8],

---

[7] *Волковинський В.М.* Християн Раковський. Політичний портрет / Волковинський В.М., Кульчицький С.В. – К.: Політвидав України, 1990. – 266 с.; *Держалюк М.С.* Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 роках. – К.: «Оріони», 1998. – 240 с.; *Карр Э.* История Советской России. Кн. 1, 2. Большевитская революция. 1917–1923 / Пер. с англ.; предисл. А. П. Ненарокова. – М.: «Прогресс», 1990. – 768 с.; *Мельниченко В.Е.* Раковский против Сталина. – М.: «Знание», 1991. – 64 с.

[8] *Волковинський В.М.* Християн Раковський. – С. 234–238.

тобто з впливовими фігурами не лише Англії, Італії, Франції, а Європи загалом. Зокрема, 30 жовтня 1925 р. повпредом СРСР у Франції призначили Х. Раковського, а Л. Б. Красіна повернули до Англії. Саме тоді на офіційну зустріч з українським радянським дипломатом на вулицю де Гренель приїхали міністри та відомі політики Франції: А. де Монзі та Дельбос, голова палати депутатів Е. Ерріо, генеральний секретар Міністерства закордонних справ Бертело, професори Ланжевен, Леві, голова парламентської групи франко-радянського співробітництва Філіппото[9]. Дипломатичний церемоніал у присутності поважних політиків свідчив про авторитет радянського дипломата, а з іншого боку — про бажання обох сторін вирішити суперечливі питання між країнами: Франції повернути царські борги, радянській Росії — отримати кредити провідних французьких банків та промислових груп. Перебування Х. Раковського у Франції на дипломатичному посту, яке тривало протягом 1925–1927 рр., було непростим, але виявилося плідним, про що свідчать результати радянсько-французької конференції у лютому–березні 1926 р. Її учасники обговорили питання про державні борги приватним особам та одна одній, про кредити, взаємні відшкодування, про можливі концесії. Х. Раковський запропонував розглянути проблему про повернення збитків радянських республік та Франції, заподіяних сторонам під час революції, інтервенції та громадянської війни. Вдалося розв'язати важливу соціогуманітарну проблему: СРСР в особі її дипломата погодився задовольнити вимоги французів стосовно повернення царських боргів приватним особам, а радянська країна сподівалася на отримання кредитів загальною сумою 225 млн. доларів[10]. Протягом наступного року спостерігалося певне загострення у взаєминах Франції, Англії з СРСР, навіть розрив дипломатичних відносин з останньою 27 травня 1927 р. Він торкнувся також і Х. Раковського, особливо після його підпису «декларації 83», тобто групи Л. Троцького, спрямованої проти Й. Сталіна. Опозиціонери закликали солдат європейських країн, відтак і Франції, не воювати проти СРСР на випадок агресії «імперіалістичних держав». Досягнуті Х. Раковським домовленості про борги та кредити не

---

[9] *Волковинський В.М.* Християн Раковський. – С. 238.

[10] Там само. – С. 239.

діяли, а його намагання їх реалізувати шляхом неофіційних перемовин з А. де Монзі не приносили бажаного результату. Французька преса зчинила довкола радянського дипломата політичний галас, а посол Франції Ж. Ербертт передав у жовтні 1927 р. Г. Чичеріну ноту протесту з вимогою про відкликання Х. Раковського. Заява французького дипломата була опублікована газетами «Матен», «Пари Матиналь»[11], хоча письменник А. Барбюс, перебуваючи тоді у Харкові, не допускав думки про розрив відносин між обома країнами[12]. 13 жовтня 1927 р. нарком закордонних справ Г. Чичерін відкликав Х. Г. Раковського з Парижу, відтак його дипломатична кар'єра фактично завершилася. Права французька преса, яка «травила» радянського дипломата, почала «обсмоктувати» матеріали судового процесу над Шварцбадом — вбивцею С. Петлюри. Їхні кореспонденти, які зовсім недавно виступили проти Х. Раковського, навіть звинувачували його у шпигунстві і торгівлі зброєю, раптом в один голос заявили, що С. Петлюра — не вбивав євреїв, а ліві газети навпаки вважали його «юдоненависником»[13]. Офіційна Москва, яка готувалася до 10-ї річниці жовтневої революції, урочисто зустрічала делегацію учасників Паризької комуни, тобто відставка Х. Раковського не вплинула на ідеологічні зв'язки ВКП(б) та радянського уряду з їхніми західними прихильниками, але згуртувала їх у боротьбі з «троцькістами-опортуністами».

Дипломатична діяльність Х. Г. Раковського, упродовж якої вирішувалися важливі політично-економічні проблеми двосторонніх відносин радянської держави з європейськими країнами, враховуючи її спорадичне висвітлення в сучасній літературі[14], заслуговує системного дослідження, критичного переосмислення невідомих та опублікованих джерел. Документальні видання 1920–1960-х рр. з історії англо-радянських відносин були «безіменни-

---

[11] Вопрос о Х. Г. Раковском в центре внимания французской печати // Украинский экономист. – 1927. – 6 октября.

[12] Анри Барбюс в Харькове // Украинский экономист. – 1927. – 5 октября.

[13] Правые французские круги наметили новую кампанию против СССР // Украинский экономист. – 1927. – 19 октября

[14] *Конт Ф.* Революция и дипломатия. Документальная повесть о Х. Раковском. – М., 1991. – 212 с.

ми», тобто упорядковані документи подавалися без прізвищ посадових осіб, але вони дозволили висвітлити два періоди діяльності українського радянського дипломата: 1919–1923 та 1924–1927 рр. Вони вирізнялися інституційно, функціонально та політично, тому що урядовець і дипломат представляв УСРР та СРСР. Радянська історіографія, висвітлюючи історію Франції 20-х рр., показувала «відверто ворожу» політику Пуанкаре, суд над французькими комуністами, видворення кореспондента ТАРС, переговори «…про борги за позичками царського уряду та про надання Радянського Союзу довготермінових кредитів», але уникала виокремлення ролі Х. Раковського[15].

Серед когорти радянських дипломатів 1920-х рр., яку очолював Г. В. Чичерін, постать Х. Г. Раковського була найпомітнішою, з думкою і позицією якого рахувалися державні та громадські діячі Західної Європи. Відомим українським дипломатом вважають Д. З. Мануїльського, котрий впливав на політичне життя в Україні, але у 1920-х рр. він працював в Комінтерні, політику і правила роботи якого встановлювало політбюро ЦК ВКП(б).

Тісні службові контакти з наркомом закордонних справ УСРР, особливо у 1920 р., мав Е. Й. Квірінг, німець за походженням, фармацевт за освітою, дипломат за призначенням від партії. Політичною школою для нього стала революційна діяльність, починаючи з посади секретаря більшовицької фракції IV Державної думи та секретаря депутата-більшовика О. Є. Бадаєва, а також знайомство і співпраця з В. Д. Бонч-Бруєвичем, Г. І. Петровським, М. С. Ольминським та іншими. В Україні обіймав посади голови ВРНГ, секретаря губкомів та першого секретаря ЦК КП(б)У. Він, як і Х. Раковський, зазнав сталінського політичних переслідувань, але радянська історіографія уникла показу його діяльності в якості партійного дипломата-висуванця[16].

22 листопада 1920 р. Е. Квірінг запропонував Г. Чичеріну та Х. Раковському направити в Латвію партію українського хліба, щоб схилити її урядові кола до визнання радянської держави, а 30 листопада висунув ідею створення на території Волині та Га-

---

[15] *Карр Э.* История Советской России. Кн. 1, 2. Большевитская революция. 1917–1923. – С. 126–127.

[16] *Квиринг Э.И.* Избранные речи и статьи. – К.: «Политиздат», 1988. – 484 с.

личини, «окупованих Польщею», якого-небудь «Товариства для поширення української культури серед українського населення, що живе за межами України»[17]. Це «Товариство по розповсюдженню» повинно було мати «напівбуржуазний характер», до якого планували залучити лояльну до радянської влади «зміновіхівську» українську інтелігенцію. 6 грудня 1920 р., перебуваючи у складі спільної радянської делегації на переговорах з Польщею в Ризі, Е. Квірінг інформував Х. Раковського, що Україна не була у стані війни з сусідніми державами, тому її не стосуються борги царської Росії. Делегацію очолював А. А. Йоффе, а Україну представляли Е. Й. Квірінг, О. Я. Шумський. Позиція української сторони була доволі конкретною і зрозумілою (взаємне визнання один одного згідно принципів про самовизначення народів, відмова від міжнародних зобов'язань колишньої Російської імперії, встановлення політичних та військових гарантій, право громадянства, встановлення поштового і телеграфного зв'язку, дипломатичних та консульських відносин тощо), але вона залежала також від РСФРР. Представник уряду УСРР, яким був Е. Квірінг, висловив тоді думку про необхідність створення самостійних посольств у провідних європейських державах та США.

> «Оскільки Україна посідає в політиці великих держав самостійне місце, — наголошував він на початку 1921 р., – ми не можемо відмовлятися від самостійних посольств УСРР у великих державах, тому що передача повноважень УСРР російським послам являла б для цих держав показник фіктивності розмов про суверенну Україну, давала б надто сильну зброю усім нашим ворогам»[18].

Фактично він визнав, що Україна повинна бути суб'єктом міжнародних відносин, а не пасивним дорадником дипломатичних відомств радянської Росії. Саме йому належала ідея відкриття українського посольства у Варшаві та самостійних консульств у Львові, Тернополі, Станіславі, а також дипломатичних представництв в інших країнах, на території яких мешкали етнічні українці (в Чехословаччині, Румунії, Австрії).

---

[17] ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 14, арк. 10.

[18] *Кульчицький С.В.* Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). – К., 1996. – С. 294–295.

Переговори з Польщею завершилися укладанням Ризького мирного договору 18 березня 1921 р., який започаткував формування дипломатичного представництва УСРР в цій країні. В архівному фонді НКЗС УСРР зберігся запис розмови І. Я. Хургіна, якого призначили торговим радником посольства України, з секретарем посольства І. Сіяком. Перший знаходився у Москві, а інший в Харкові, тому вони з'ясовували обставини приїзду перших радянських дипломатів до Польщі. Привертає увагу текст запису від 24 серпня 1924 р.

> «Тов. Довженко і Смалець виїхали до Варшави. Тов. Калюжний приїхав сюди, і не встиг ще виїхати до Варшави»[19].

Відомо, що О. П. Довженко справді розпочав свою дипломатичну службу у Варшаві[20]. Отже, судячи з телеграфного тексту, у Варшаві перебував О. Шумський, котрий зустрічав прибуваючих співробітників посольства. Він щойно прибув, оскільки на руках мав вірчу грамоту, дипломатичний паспорт. Його також отримали радник, перший секретар, аташе та члени їхніх родин, незважаючи на заборону ЦК РКП(б) про виїзд з родинами. І. Хургін вважав, що їх варто було б видати кожному працівникові повпредства, хоча звичайний паспорт з надписом «Співробітник дипмісії» нічим не вирізнявся від дипломатичного. Він просив І. Сіяка про наступне:

> «Прошу Вас передати від мого імені тов. Шумському моє прохання дати рішучу відповідь стосовно моєї родини. Повинен сказати, що я досі не знайшов тут жодного з відповідальних партійних працівників, які б поїхали закордон без сім'ї»[21].

Одночасно з формуванням персонального складу української радянської дипломатичної місії відбувалися переговори про відкриття посольства Польщі в Харкові. Питання про приїзд посла Пулавського до України мав з'ясувати повпред УСРР у Москві Ю. Коцюбинський. Вирішили відкласти його офіційне прибуття до столиці радянської України у вересні, переговоривши з Х. Ра-

---

[19] ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 34, арк. 16.

[20] *Марочко В.І.* Зачарований Десною. Історичний портрет Олександра Довженка. – К., 2006. – С. 54–55.

[21] ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 34, арк. 16

ковським. 7 жовтня 1921 р. відбулася зустріч польської дипломатичної місії на станції Здолбуново, яка їхала до Харкова, з О. Шумським, І. Хургіним, І. Сіяком та представниками НКЗС УСРР. Полякам не дозволили оглянути табори інтернованих та полонених біля Шепетівки. І. Хургін просив Москву та Харків не зволікати з визнанням посла Польщі в Україні Пулавського, щоб не загострювати відносин з нею. 20 жовтня 1921 р. О. Шумський вручив вірчі грамоти у Варшаві для їх подання Ю. Пілсудському[22], відтак цю дату можна вважати днем офіційного відкриття посольства УСРР в Польщі. Воно знаходилося в готелі «Вікторія», а керуючим справами посольства був О. П. Довженко[23]. Це було перше дипломатичне представництво УСРР за кордоном, а його очільником став колишній боротьбист О. Шумський. Про його відрядження до Німеччини чи в Україні посольство інформувало Міністерство закордонних справ Польської Республіки, щоб засвідчити про службовий візит, а не політичний демарш. Зазначу, що О. Шумський, І. Сіяк були репресовані у 30-х рр., а І. Я. Хургін загинув влітку 1925 р. під час службового перебування в США[24].

27 березня 1922 р. дипломатичний корпус радянської України був представлений наступними особами, які посідали відповідний дипломатичний ранг: посол О. Я. Шумський, радник І. Хургін, секретар І. Сіяк (Польща), торгпред та уповноважений у справах репатріації Є. П. Терлецький, а також посол в Литві, заступник уповноваженого М. Руденко, секретар В. Успенський (Латвія, Естонія), посол Ю. М. Коцюбинський, торгпред С. Я. Деревянський (Австрія), уповноважений у справах репатріації В. Х. Ауссем, торгпред Ю. С. Новаковський (Німеччина), посол в Чехословаччині М. Б. Левицький, торгпред М. М. Ломовський[25]. В інших країнах торгові інтереси УСРР представляли дипломати В. В. Воровський та А. С. Фальштейн (Італія), Л. Б. Красін (Англія), О. І. Золотарьов (Туреччина). Координатором у відносинах між УСРР та РСФРР був повноважний представник українського радянського уряду М. М. Полоз. Їх призначав НКЗС УСРР, з яким посольства підтриму-

---

[22] ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 34, арк. 16

[23] Там само, спр. 70, арк. 47.

[24] Памяти И. Я. Хургина // Внешняя торговля. – 1925. – № 47–48. – С. 4.

[25] ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 75, арк. 4

вали постійний зв'язок. Протоколи засідань його колегії свідчать про спільне вирішення ключових проблем. Наприклад, 24 січня 1922 р. колегія НКЗС України, на засіданні якої були присутні Х. Раковський, його заступник В. І. Яковлєв, уповноважений НКЗовнішторгу УСРР С. І. Брон, а також посли та їхні радники О. Шумський, Є. Терлецький, М. Любченко заввідділом НКЗС УСРР М. Руденко, секретар наркома В. Торговець, обговорювали кошторис повпредств УСРР в Польщі, Латвії, Литві, призначення на посаду уповноважених філій наркомату закордонних справ в Одесі, конфлікт між торговими представництвами РСФРР та УСРР у Варшаві, службові функції між торговим та політичним представництвом радянської України в Латвії. Зокрема, було зазначено, що Є. Терлецький є «...політичним представником УСРР в Латвії»[26]. В протоколі від 5 червня 1922 р. зазначалися не лише прізвища, а також посади українських дипломатів: повпреди — в Австрії Ю. Коцюбинський, в Німеччині В. Х. Ауссем, торговий представник УСРР за кордоном Ю. С. Новаковський, секретар торгпредства Н. М. Калюжний. Його учасники визнали доцільним об'єднання торгових представництв УСРР та РСФРР в Австрії, реорганізацію торгпредства в Ризі, з'ясували питання про можливу заміну окремих посольств України на консульства, висловили урядову подяку «Товариству технічної допомоги Радянській Україні» за надання матеріальної підтримки голодуючим.

Призначення дипломатів здійснював НКЗС УСРР, але за погодженням з ЦК КП(б)У та РНК РСФРР. Питання про формування закордонних представництв розглядало політбюро ЦК КП(б)У 4 липня 1922 р., яке визнало кадрові повноваження за радянськими відомствами, але списки дипломатів-комуністів надходили до секретаріату ЦК партії.

> «Нагляд та відповідальність за політичний стан місії, — підкреслювалося в рішенні політбюро, — покладається персонально на повпредів»[27].

Вони представляли країну за кордоном.

Наркомат закордонних справ УСРР укладав міжнародні угоди. Так, на колегії від 10 грудня 1921 р., яку уособлювали Х. Раковсь-

---

[26] ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 53, арк. 2.

[27] Там само, ф. 3691, оп. 1, спр. 1, арк. 16.

кий, В. Яковлєв, С. Брон, Руденко, ухвалили приєднатися до Женевської конвенції Червоного Хреста, надавши мандат місії Українському Червоному Хресту, здійснити обмін повпредами між радянською Україною та Росією, укласти договір з Далеко-Східною Республікою, здійснити реєстрацію військовополонених на території УСРР, налагодити телеграфний зв'язок з Варшавою та Москвою.

13 січня 1922 р. НКЗС УСРР клопотав перед ВУЦВКом про ратифікацію договору між УСРР та Комітетом Нансена, а також АРА, призначив Т. Е. Дука повноважним представником України при іноземних організаціях допомоги голодуючим, про переміщення австрійських громадян на їхню батьківщину, про визнання французької мови офіційною у спілкуванні НКЗС УСРР з іноземними державами та їх представництвами[28]. Відповідні ноти направлялися французькою мовою, а вербальні та інше листування — українською або російською. Наркомат закордонних справ надсилав циркуляри до всіх повноважних представництв УСРР за кордоном, які стосувалися збору економічної інформації (ринкового попиту, фінансового стану, зовнішньої торгівлі, регулювання експорту та імпорту, внутрішньої торгівлі західних країн, рекламних оголошень провідних фірм тощо), тобто нагадував про одну з їхніх функцій. Надсилалися циркуляри іншого характеру. Так, 5 серпня 1922 р. В. І. Яковлєв та «генеральний секретар Л. Величко» (секретар НКЗС УСРР) заборонили посольствам та консульствам УСРР видавати візи за клопотанням будь-яких радянських установ, не отримавши дозволу безпосередньо НКЗС УСРР. Зокрема, 7 вересня 1922 р. секретар Л. Величко інформував представництва України в Берліні та Варшаві про те, що В. І. Яковлєв дозволив видачу візи громадянину США В. П. Нейфельду, який приїхав в Україну з метою організації допомоги голодуючим[29]. Не виникало питання з візою для В. А. Балицького, Л. Величка та С. Канарського, які брали участь у підписанні договору та в обміні ратифікаційними грамотами з Туреччиною 2 січня 1922 р. в Ангорі[30]. Члени колегії Уповнаркомзовнішторгу (С. Г. Брон, І. В. Боєв, Й. М. Салтанов,

---

[28] ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 26, арк. 46.

[29] Там само, спр. 75, арк. 49.

[30] Там само, спр. 77, арк. 11

О. А. Полоцький, К. М. Артамонов), яким доводилося виїздити за кордон у службових справах, також повинні були звертатися за оформленням візових документів до НКЗС УСРР, а не в обхід зовнішньополітичного відомства.

Самостійна організаційно-функціональна діяльність НКЗС УСРР тривала до кінця 1922 р., тобто до створення СРСР, спираючись на відповідне положення про статус республіканського наркомату зовнішніх зносин. Зазначу, що існувало також «Положення про Наркомат закордонних справ РСФРР», яке 15 червня 1921 р. розглядалося урядом України, але в якості зразка, а не закону. Обидві республіки мали самодіяльні наркомати закордонних справ та повпредства, тобто посольства, хоча в галузі зовнішньої торгівлі могли об'єднувати оперативну роботу. Створення унітарної держави означало втрату навіть формальної самостійності українського радянського уряду, особливо в галузі зовнішньої політики. Зокрема, газети «Вечернее Ческое Слово», «Трибуна» писали про втрату самодіяльності УСРР, яка політично «злилася» з радянською Росією та ліквідувала НКЗС, передавши усі справи московським представництвам за кордоном. 2 лютого 1923 р. відбулося засідання комісії, до складу якої входили Х. Раковський, В. Яковлєв, С. Брон та інші, з розгляду положення про об'єднання наркоматів закордонних справ.

> «Для забезпечення інтересів Української Республіки при здійсненні зовнішньої союзної політики, — наголошувалося в проекті "Положення", — до складу Колегії НКЗС СРСР призначається одна особа, персональна кандидатура якої висувається Українським РНК и затверджується РНК СРСР на загальних підставах. Від імені УСРР вони можуть виступати лише в окремих випадках, за вказівкою НКЗС СРСР та зі згодою уряду України»[31].

Здійснення зовнішньої торгівлі зосереджувалося в Уповнаркомзовнішторгові, тобто вся оперативна робота по ліцензуванню експорту та імпорту, а головне по формуванню екпортно-імпортного плану. 7 лютого 1923 р. «Положення про НКЗС СРСР» фактично і юридично засвідчило кінець самодіяльності уряду УСРР на міжнародній арені. Союзний уряд, але у виняткових випадках, міг

---

[31] ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 56, арк. 27.

дозволити республікам представляти деякі питання «індивідуально». Їхні міжнародні зобов'язання переходили союзному відомству. Згідно союзного договору, котрий було взято за основу Конституції СРСР від 6 липня 1923 р., Україні дозволялося мати відносини із сусідніми державами з адміністративних, господарських, освітніх питань. 13 липня 1923 р. голова РНК УСРР, виконуючи обов'язок колишнього наркома закордонних справ, звернувся до українських представництв за кордоном з офіційною заявою про те, що:

> « … суверенітет Української соціалістичної радянської республіки обмежений віднині рамками, зазначеними в основному Законі союзу, віднесеними до компетенції союзу, а в решті буде здійснюватися УСРР, суверенні права якої будуть захищатися союзом»[32].

Отже, союзні відомства поглинули не лише організаційну структуру НКЗС УСРР, а й функціональні повноваження його дипломатичних представництв за кордоном.

20 липня 1923 р. колегія НКЗС СРСР заслухала інформацію В. Яковлєва про статус України на міжнародній арені, тобто про компетенції Уповноваженого НКЗС СРСР в Україні. Фактично він перебрав на себе функції колишнього наркомату закордонних справ радянської України: видавав візи іноземцям, дипломатичні та службові паспорти, доглядав за законами УСРР стосовно дотримання прав і свобод іноземних громадян на території України, представляв інтереси УСРР в союзному уряді з питань зовнішньої політики. Колегія визнала остаточну дату припинення діяльності повноважних представництв НКЗС УСРР за кордоном — 5 серпня 1923 р.[33]

Реорганізація українського зовнішньополітичного відомства торкнулася не лише установ, а також функціонерів, тобто персонального корпусу повпредів, торгпредів, радників. Російську сторону обурював той факт, що ВУЦВК у квітні 1922 р., не дочекавшись остаточного рішення уряду РСФРР, оголосив амністію петлюрівцям, викликавши «рішучий протест з боку Москви»[34]. Влітку

---

[32] ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 12, арк. 32.

[33] ЦТам само, спр. 15, арк. 115.

[34] Там само, спр. 12, арк. 45.

1923 р., тобто одразу після остаточної ліквідації системи дипломатичних представництв УСРР, виникло питання про персональні призначення тих осіб, які б займалися «розкладницькими» справами в країнах з помітним впливом української політичної еміграції та громади. До них належали Канада, США, Німеччина, Італія, Туреччина, Чехословаччина та інші.

До країн, де активно і легально діяли українські громадсько-політичні та культурно-освітні організації, належала Чехословаччина. Міждержавні контакти з нею започаткував представник Українського Червоного Хреста М. Левицький, який прибув до Праги 10 травня 1921 р., тобто в якості громадського, а не політичного представництва. За кілька місяців перебування відбулася зміна його офіційного статусу. 27 липня 1921 р. він інформував Х. Раковського про зустріч з міністром закордонних справ ЧСР паном Гірсою, який виявив готовність відправити в Україну торгову місію Чехословаччини на чолі з його братом, допомогти налагодженню роботи цукрових заводів, розширенню плантацій під цукровим буряком.

> «20-го липня, — повідомляв М. Левицький, — уже виїхала на Україну Чехословацька торгова місія. Голова місії Йосип Гірса є Уповноваженим Чехословацького уряду на Україні, він має дуже великі повноваження і з ним доведеться уже на місці з'ясувати усі торгові та політичні питання»[35].

М. Левицький просив наркома закордонних справ України вислати йому

> «… повноважну грамоту, як Повноважному представнику УСРР при Чехословацькому уряді».

Перебуваючи у Відні, М. Левицький зустрівся з М. С. Грушевським, який просив можливого повернення його особисто та однопартійців в Україну. Групове повернення колишніх українських есерів на чолі з М. Грушевським, на переконання М. Левицького, було небажаним і неможливим, про що він і повідомляв Х. Раковського. Серед кандидатів на відправку в Україну, крім М. Грушевського, радянський дипломат вважав О. Голубовича та М. Чечеля. 8 вересня 1921 р. М. Левицький написав чергового службового

---

[35] ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 560, арк. 46.

листа Х. Раковському, у якому було викладено відмінності між повноважним та суто торговим представництвами, оскільки УСРР мала укласти договір з ЧСР.

> «Цілком зрозуміло, — наголошував М. Левицький, — що репатріаційна місія є місія тимчасового характеру і по завершенню репатріації повинна бути ліквідована. Інша справа Представництво. В Представництві РСФРР практикується, що Представництво є офіційним представником держави, яка виступає та захищає його інтереси, а Торгове представництво є винятково для торгових угод і взагалі торгової кооперації. Там, де немає Представництва, немає Торгпредства. Представництво має консульські права, але для того, що голова місії є представником НКЗС, а фактично він веде лише політичні справи»[36].

Листи М. Левицького та перебування в Чехії свідчили про початок формування українського радянського дипломатичного представництва, про особистий внесок його очільника. 22 грудня 1921 р. торгпредом УСРР в Чехословаччині призначили керуючого справами Уповнаркомзовнішторгу РСФРР при РНК УСРР В. М. Бродського, а співробітниками Ю. С. Новаковського, С. Я. Трухлого[37], однак у березні 1922 р. торгпредом УСРР в Празі був М. М. Ломовський, який звітував про роботу за листопад–квітень 1921/22 р.[38] 20 липня 1923 р. відбулася чергова зміна персонального складу дипломатичного корпусу в Чехословаччині, але цього разу і відповідного статусу. Колегія НКЗС СРСР залишила послом в Австрії М. Левицького, а першим секретарем повпредства в Прагу призначила Н. М. Калюжного, в Німеччині ним залишався В. Х. Ауссем, до Варшави направили Лебедиця[39]. Н. М. Калюжний, судячи із особистого запису до службової справи співробітника НКО УСРР, на дипломатичний службі перебував з 4 квітня 1921 до грудня 1924 р.[40] Він належав до партії українських боротьбистів, хоча на питання про національність написав — «єврейська». В архівах

---

[36] ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 559.

[37] Там само, ф. 423, оп. 3, спр. 1, арк. 16.

[38] Там само, ф. 4, оп. 1, спр. 17, арк. 340.

[39] Там само, спр. 15, арк. 115.

[40] Там само, ф. 166, оп. 12, спр. 3041, арк. 4.

України збереглося часткове листування Н. Калюжного з Наркомосом УСРР, з Держвидавом України, яке певною мірою окреслює коло його діяльності та особисту позицію. Зокрема, 8 вересня 1923 р. він інформував Укрдержвидав про значне зацікавлення студентами-українцями, які належали до «Союзу студентів громадян УСРР», книгами, посібниками для вищої школи, виданими в УСРР[41]. В листі фігурувало прізвище посла СРСР в Австрії М. Левицького, котрий також замовляв науково-освітню літературу. Фактично українські дипломати, які започаткували діяльність повноважних і торгових представництв УСРР протягом 1921–1922 рр., за винятком дипломатичної місії в Польщі, залишилися працювати на відповідних посадах, але за іншої офіційної візитки — повпред СРСР. Перебуваючи на посаді повпреда СРСР в Празі, Н. М. Калюжний радив Укрдержвидаву створити власний книжковий магазин для розповсюдження книжок в Чехословаччині. 23 березня 1924 р. він писав керівництву Укрдержвидаву про успішне проведення виставки радянської книги у Празі, про надто прискіпливе ставлення українських емігрантських центрів до поліграфічної якості книг, які «мали нахабство» просити літературу для виставки галичанської книги. За сприяння Н. Калюжного була опублікована в Харкові збірка віршів О. Олеся, котрий жив в Празі, хоча радянський дипломат особисто перечитав їх на предмет ідеологічної відповідності. Видавничими та книготорговельними справами за кордоном протягом 1921–1924 рр. займався представник НКО УСРР П. Г. Дятлов, але його 11 грудня 1924 р. відкликали до Харкова, оскільки єдиним представником російського «Госиздата» та Укрдержвидаву призначили М. В. Дєхтярьова[42]. Празьке представництво Укрдержвидаву було ліквідоване, тому П. Дятлов виїхав до УСРР, де керував роботою видавництв Наркомосу. Одночасно з ним в Україну відрядили і самого Н. М. Калюжного. Він очолював соціально-культурну секцію НК РСІ УСРР протягом січня 1925 — квітня 1926 р., а згодом знову повернувся на дипломатичну службу на посаду радника Повпредства СРСР в Чехословаччині. Послом СРСР в Празі був відомий політичний і

---

[41] ЦДАВО України, ф. 177, оп. 1, спр. 86, арк. 51.

[42] Там само, спр. 959, арк. 109.

військовий діяч періоду громадянської війни В. О. Антонов-Овсєєнко, якого призначили в грудні 1924 р. Саме він запросив наркома освіти О. Я. Шумського, нещодавно ще першого радянського українського посла в Польщі, взяти участь в Празькій книжковій виставці 15 січня 1925 р.[43] В листі Ю. Коцюбинського до уповноваженого НКЗС СРСР І. Ю. Кулика від 12 травня 1927 р. говорилося про таємну нараду в Празі, учасниками якої були він, Н. Калюжний, В. Антонов-Овсєєнко та представники з посольства СРСР в Берліні. Обговорювали питання про негайну зміну політичного керівництва КПЗУ[44]. Дипломатичні представництва перетворилися на управління зовнішньої розвідки та політичного шантажу, розкладу української еміграції, переслідування її ідеологічних лідерів. 9 грудня 1927 р. зав. консульським відділом, радник повпредства Н. М. Калюжний подав звіт про роботу за листопад 1927 р., у якому доповідав про наявність 2000 справ на виїзд в УСРР, серед яких багато галичан, колишніх петлюрівців[45]. Серед службового листування повпредства СРСР в Чехословаччині прізвище В. Антонова-Овсєєнка зустрічається протягом 1928–1929 рр.: 10 грудня 1928 р., коли він пропонував Держвидаву УСРР встановити ділові контакти з журналом «Славише Рундшау» про його реалізацію в Україні, у відповіді А. Річицького радянському послу про згоду на розповсюдження згаданого часопису, а також про використання його сторінок для публікації матеріалів про радянську книжку[46].

Дипломатична діяльність І. Ю. Кулика, якого інформував Ю. Коцюбинський про нараду в Празі, розпочалася в дипломатичних представництвах СРСР в Канаді, де він був представником радянської країни з 1923 р. Перед тим він очолював Центральне управління в справах друку при НКО УСРР, тобто орган політичної цензури. В листі керівника Держвидаву А. Самохвалова від 20 грудня 1924 р. до І. Кулика, була зазначена посада дипломата — заступник офіційного агента СРСР в Канаді [47].

---

[43] ЦДАВО України, ф. 177, оп. 1, спр. 879, арк. 69.

[44] Там само, ф. 1, оп. 20, спр. 2484, арк. 100.

[45] Там само, арк. 101.

[46] Там само, ф. 177, оп. 1, спр. 1350, арк. 46.

[47] Там само, спр. 879, арк. 59.

«Ми зараз шукаєм конкретних шляхів до просунення нашої книжки в Америці в цілому, — наголошував А. Самохвалов, котрий знав особисто колишнього радянського цензора, — і зокрема в Канаді, принаймні, в тій мірі, в якій це необхідно, аби задовольнити попит на радянську книжку тамошніх українців»[48].

Листування між І. Куликом та А. Самохваловим свідчить, що перший був заступником торгпредставника СРСР в Канаді та США, рекомендував Держвидаву перевидати книги М. П. Макарова, 15 брошур професора Д. М. Бородіна — прихильника використання кукурудзи в Україні, голови Руського сільськогосподарського бюро в США. Повернувшись в Україну, І. Кулик став впливовою фігурою в НКЗС СРСР, заступником його уповноваженого в Україні. Уповноваженим НКЗС СРСР в УСРР був Берзін, а його заступником — І. Кулик, котрий зустрічався із дипломатами іноземних держав, інформував директивні органи про зміст розмови з ними. 4 лютого 1928 р. до нього звернувся з особистим проханням О. А. Полоцький, якого дослідники вважають організатором освіти в Україні, оскільки він був заступником наркома освіти М. О. Скрипника[49], але перед тим працював в апараті Уповнаркомзовнішторгу та Торгпредстві СРСР у Франції. Він просив І. Кулика не відкликати його в Україну, де йому пропонували очолити управлінський підрозділ Наркомосу. Представник Торгпредства Г. Беседовський просив уповноваженого Берзіна залишити О. Полоцького на роботі у Франції, який добре знав справу та був «першокласним політичним працівником»[50] . Нове призначення було для нього справою новою і надто вразливою, тому він намагався відмежуватися від неї.

«Я зовсім не знаю цієї роботи, — писав він І. Кулику, — тому що завжди був лише на фінансовій роботі, з самого сімнадцятого року, а робота ця очевидно дуже складна, із складними взаєминами з різними органами, з літераторами, ученими, видавництвами, Москвою і місцевою владою»[51].

---

[48] ЦДАВО України, ф. 177, оп. 1, спр. 879, арк. 69.

[49] *Марочко В.І.* Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941) / Марочко В.І., Хілліг Гьотц. – К.: «Науковий світ», 2003. – 302 с.

[50] ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2675, арк. 8.

[51] Там само, 2674, арк. 15–16.

Запевнення на відсутність «особистого авторитету» серед Головліту, «Гарту», Вапліте, «Плугу» «кожного із літераторів окремо» не подіяли на рішення про його переведення. Натяк на те, що він навіть не заступник наркома освіти, був почутий — він став черговим заступником М. О. Скрипника, відтак і кандидатом до таборів ГУЛАГу у середині 1930-х рр.

Дипломатичне і торгове представництво України в Німеччині заслуговує окремого дослідження, тому що там одночасно діяло декілька українських радянських та громадський організацій: Повноважне представництво НКО УСРР, Об'єднане представництво української кооперації в Берліні, місія Українського Червоного Хреста, уповноважені від українських трестів. Українська дослідниця Н. В. Кривець вважає, що призначення у вересні 1921 р. В. Х. Ауссема завідуючим українським відділом по репатріації при відповідному представницькому бюро радянської Росії стало початком діяльності української дипломатичної місії в Німеччині, а з 8 квітня 1922 р. УСРР фактично здобула право на повноважне представництво в цій країні[52]. 16 жовтня 1922 р. було затверджено його штат: повпред В. Х. Ауссем, перший секретар Н. М. Калюжний, зав. консульським відділом М. Руденко, секретар Л. Леонідов, дипкур'єр В. Мороз[53]. Повпред В. Ауссем працював в Берліні до реорганізації дипломатичної місії УСРР, тобто до створення повпредства СРСР, навіть очолював його декілька місяців, тому що у жовтні 1923 р. черговим повпредом в Німеччині став М. Б. Левицький, який встиг попрацювати в Чехословаччині та Австрії.

Представництво НКО УСРР в Німеччині, хоча його філії були в інших країнах, спочатку очолював Є. І. Касьяненко у 1921 р., а згодом майже три роки О. Х. Ауссем, якого змінив Г. М. Веллєр. У травні 1924 р., покликаючись на відсутність активних контактів з німецькими видавничими фірмами, О. Ауссем переїхав до Праги, сподіваючись активізувати роботу, але 1 січня 1925 р. празьке відділення Представництва НКО УСРР було ліквідоване[54]. О. Х. Аус-

---

[52] *Кривець Н.В.* Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка. 1918–1933 рр. – К.: ІІУ НАНУ, 2008. – С. 249.

[53] Там само. – С. 258.

[54] ЦДАГО України, ф. 16, оп. 1, спр. 4, арк. 23.

сема перевели до Генерального консульства СРСР в Парижі. 15 травня 1925 р. він написав Г. М. Веллєру короткого листа:

> «Шановний Григорію Максимовичу! Давати грошові розпорядження по Наркомосу тепер, коли служу по НКЗС, мені незручно. Вам це питання треба врегулювати через Харків. Генеральний консул в Парижі Ауссем»[55].

Представництво НКО УСРР узгоджувало фінансові питання з Торгпредством СРСР в Берліні, якщо треба було переказати кошти чи отримати ліцензію, а організаційно-адміністративні управлінські питання з керівництвом Наркомосу УСРР. Його закордонне представництво діяло до кінця 1920-х рр., але під наглядом союзних дипломатичних і торгових представництв.

Таким чином, проаналізувавши кадрові призначення українського дипломатичного корпусу упродовж 1920-х рр., варто виокремити два конкретних періоди: перший стосувався 1919–1923 рр., коли повноважні представництва формувалися безпосередньо НКЗС УСРР та діяли за його вимогами і принципами, другий відбувався під егідою повпредств і торгпредств СРСР, серед службовців яких передбачався представник від УСРР. 1923–1929 рр. позначені функціонуванням союзних дипломатичних відомств, серед яких працювали на різних посадах колишні українські радянські дипломати, хоча багато з них представляв УСРР при торгпредствах СРСР. Вони не були професійними дипломатами за освітою, але виконували функції професійних дипломатів радянської України. Значна частина з них була страчена в роки сталінського політичного терору.

Статья посвящена изучению персонального состава, статуса и функций украинского советского дипломатического корпуса 1920-х годов.

Ключевые слова: дипломатия, УССР, НКИД, СНК.

The article is devoted to research of personal stuff, status and function of Ukrainian Soviet diplomacy in 1920-th.

Key words: diplomacy, USSR, IAPC, PCC.

---

[55] ЦДАГО України, ф. 16, оп. 1, спр. 153, арк. 135.